

Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları

Seyit Ali AVCU¹

Öz

Son on beş yılda eski Sovyetler Birliği topraklarında yeniden birlik ve entegrasyon çabaları Rusya'nın güçlenmesi ve izolasyondan çıkması ile sonuç vermiş ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Avrupa Birliğine bir alternatif ve cazibe merkezi haline gelmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği genişleme çabaları Doğu Avrupa'da Avrupa Birliği genişleme politikaları ile çelişmeye başlamıştır. Birçok Orta Asya ülkesi için Avrasya Ekonomik Birliği bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşturulması ve gelişimi incelenmiş, sonra Kırgızistan'ın Avrasya Gümrük Birliği(AGB)'ne üye olmasının muhtemel olumlu ve olumsuz etkileri analiz edilmiştir. Pozitif olarak, AGB ülkeleri ile ticaretin daha da gelişeceği, gümrük gelirlerinin artacağı, sınır güvenliğinin sağlanacağı, yatırımların artacağı ve işçi dövizlerinde artış olacağı tahmin edilmektedir. Negatif etkileri ise Kırgızistan yeniden ihracat özelliğini kaybedeceğinden dolayı işsizliğin artacağı ve tüketim mallarında artış görüleceği öngörülmektedir. Türkiyeli işadamları açısından ise Kırgızistan'a ihracat daha pahalı hale geleceğinden ülkede doğrudan yatırım yapanların sayısı artacaktır. Ancak ekonomik açıdan olumsuz sonuçlarına rağmen AGB'ne katılmak Kırgızistan için başka bir alternatifin olmamasından dolayı siyasi bir karar olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Avrasya Ekonomik Birliği, Avrasya Gümrük Birliği, Ekonomik Entegrasyon, Kırgızistan.*

¹ Yrd., Doç. Dr., Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM) Başkanı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, avcuseyt@hotmail.com

Eurasian Customs Union and the Kyrgyzstan: Advantages and Disadvantages

Abstract

The last fifteen years re-unification and integration efforts in the territory of the former Soviet Union finally yielded results with Russia's reassertion and ending its isolation. In Eastern Europe the Eurasian Economic Union (EEU) has become an alternative to the European Union and a center of gravity. Eurasian Economic Union expansion efforts in Eastern Europe has started to clash with the European Union's enlargement policy. For many Central Asian countries the Eurasian Economic Union has also emerged as an alternative. In this article the creation and development of the Eurasian Economic Union is studied, then the possible positive and negative effects of Kyrgyzstan's accession to the Eurasian Customs Union are analyzed. As positive results, trade with the Eurasian Customs Union countries and customs revenues will increase, border security will be ensured, investment and the labor remittances will increase. Among negative effects are the unemployment and the rise in prices of the consumer goods because of Kyrgyzstan will lose its re-export character. For Turkish businessmen, exporting to Kyrgyzstan will become more expensive, therefore the number of foreign direct investment in the country will increase. However, despite the negative economic consequences, Kyrgyzstan accession to the Eurasian Customs Union is seen as a political decision due to the absence of another alternative.

Keywords: *The Eurasian Economic Union, the Eurasian Customs Union, economic integration, Kyrgyzstan.*

1. Giriş

2010 yılında Avrasya Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle Avrasya bölgesinde bölgeselleşme adına yeni bir gerçeklik ortaya çıkmıştır. Bu durum, Avrupa Birliği ve bölge ülkeleri için dengeleri değiştirmiş, özellikle Avrupa Birliği'nin dikkatinden kaçmamıştır. Her ne kadar Avrupa Birliği komşu ülkeler için çekiciliğini devam ettirse de birçok ülke için, özellikle Orta Asya ülkeleri ve uzun yıllar Avrupa Birliği'ne üyelik için bekleyen Türkiye için bile bir alternatif olarak kendini kanıtlama eğilimindedir. ABD açıkça karşı olduğunu beyan etmiş ve eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, bu girişimin Sovyetler Birliği'ni canlandırma amacı güttüğünü ve buna izin vermeyeceklerini açıklamıştır. Nazarbayev de bu iddiaları çürütmek için Türkiye'nin de AGB'ne davet edilmesini önermiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren bağımsızlıklarını kazanan devletlerin tekrar yeni bir birlik altında toplanması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu çabalar birçok yüksek düzeyli toplantılara neden olmuş ve birçok uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak bu çabalar büyük ölçüde sönük kalmıştır. 1990'lar boyunca yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlerin kendi iç sorunları ile uğraşmak zorunda kalmaları ve özellikle Rusya'nın kurumsal zayıflıkları birlik kurma çabalarını iyi dilek temennilerinden öteye geçmesine engel olmuştur. Avrupa Birliği ekonomik olarak bu boşluktan yararlanmak istemiş ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile birçok anlaşmalar yapmıştır. Bunlardan birisi de Ukrayna'nın da dâhil olduğu altı eski Sovyetler Birliği ülkesi ile yapılan ortaklık antlaşmalarıdır.

Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde Rusya, Putin önderliğinde iç karışıklıklardan kurtulup tekrar eski Sovyet topraklarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Avrasya Gümrük Birliğinin kurulması ile eski Sovyet topraklarında ilk ciddi uluslararası kurumsallaşma gerçekleşmiştir. AGB daha önceki girişimlerden farklı olarak güçlü kurumsal yapısı ile ve bazı geçiş dönemi zorluklarına rağmen uygulamaya konulmuş ve işlemektedir. Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası normlar çerçevesinde bir hukuki varlık olarak kendini ispat etmiştir. Daha da önemlisi AGB Rusya tarafından açıkça eski Sovyetler Birliği ülkelerinin tekrar entegrasyonu için bir araç olarak görülmektedir. Rusya, ortak tarih ve değerlere dayanan birliktelik retoriğini geliştirerek ekonomik pragmatizmle birliğin ekonomik faydaları üzerinde de durmaya başlamıştır. Avrupa Birliği örnek alınarak özellikle Doğu Avrupa'da bir alternatif modeli sunma amacı gütmektedir. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerinden Avrupa Birliği ile açıkça rekabete girmiş, Ukrayna örneğinde görüldüğü

üzere bu rekabet Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşmasının iptal edilmesine kadar varmış ve ülkeyi kargaşaya sürüklemiştir.

Orta Asya penceresinden bakıldığında ise durum Doğu Avrupa'dan farklı gözükmemektedir. Bölgenin en önemli ve zengin ülkesi Kazakistan zaten AGB'nin kurucu üyesidir. Bölgenin fakir ülkeleri Kırgızistan ve Tacikistan açısından ise Doğu Avrupa ile kıyaslanınca, Avrupa Birliği gibi bir alternatifin olmayışı Putin'in işini kolaylaştırmaktadır. Zaten iki ülkenin de birçok açıdan Rusya'ya bağımlı olmaları başka çıkarları olmadığı izlenimini vermektedir. İki ülke de zaten 2000 yılında kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC)'nin kurucu üyeleridirler.

Ancak AGB'ne üyelik ekonomik olarak kayıplara neden olacağı tahmin edildiğinden Kırgızistan açısından kolay bir seçim olmaktan uzaktır. Kırgızistan'ın diğer Orta Asya ülkelerinden farkı, Dünya Ticaret Örgütü(-DTÖ)'ne erken üye olmuş olması ve özellikle Çin'den gelen malların diğer Orta Asya ülkeleri ve Rusya'ya tekrar ihraç edildiği bir dağıtım merkezi olmasıdır. Bişkek'teki Dordoy, Alamedin ve Oş'daki Karasu pazarları Orta Asya'nın en büyük pazarlarıdır. Gümrük Birliğine girilmesi ile Kırgızistan bu statüsünü kaybedecektir. AGB'nin getirileri ve götürüleri üzerinde yapılan tartışmalar toplumu ikiye bölmüş ve giriş takvimini geciktirmiştir. Açıkça yöneticiler bu süreci geciktirme emelindedirler. AGB taraftarları genelde eski Sovyetler Birliği özlemini çeken yaşlı nesil olmasına karşın, AGB karşıtları Rusya'nın etkisine girmek istemeyen genç kuşaktır. Bu makalede, önce Avrasya Gümrük Birliği üzerinde durulacak, sonra ise AGB üyeliğinin Kırgızistan üzerinde potansiyel ekonomik, siyasi ve toplumsal sonuçları incelenecektir.

2. Avrasya Gümrük Birliği: Tarihi Arka Plan

2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Modeli

Gümrük Birliğinin önemi daha önceki entegrasyon girişimleri incelendiğinde daha da iyi anlaşılabilir. Rusya Sovyetler Birliğinin dağılmasından itibaren eski Sovyetler Birliği topraklarında çeşitli entegrasyon modelleri önermiştir. Bunlardan ilki Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)'dur. Ancak alan ve katılımcılar olarak çok geniş olmasına rağmen bu topluluğun amacının ne olduğu tam olarak anlaşılmamış ve üyelerinden çok fazla bir şey beklenmemiştir. Kuruluşundan yirmi yıl sonra bile devlet başkanları seviyesinde zirveler yapılmaktadır. Serbest ticaret anlaşması imzalanmış ve ülke parlamentoları tarafından onaylanmaktadır, ancak üye ülkeler bu ve benzeri BDT anlaşmalarına katılmamakta serbest olmaları nedeniyle Top-

luluk etkili olamamıştır. Kuruluş amacının yeni bir birlik değil de Sovyetler Birliği ülkelerinin ‘boşanma’ sürecini kolaylaştırmayı hedeflemesi, siyasal, ekonomik ve güvenlik öncelikleri farklı olan üye ülkeler arasında güven eksikliğinin de bulunması topluluğun ciddi bir oluşum olmasını engellemiştir.²

2.2. Bağımsız Devletler Topluluğu’ndan Avrasya Gümrük Birliği’ne

1993’te Rusya Avrupa Birliği’ni örnek alan bir ekonomik birlik önerdi. 1994’te de serbest ticaret bölgesi öngören bir anlaşma imzalandı. Bundan sonra entegrasyon sürecini yönetmek için çeşitli kurumlar oluşturuldu. Ancak üye ülkelerde bu birliğin anlamlı olabilmesi için gerekli siyasal irade eksikti. Bu anlaşmaların seçmeli olarak imzalanıp onaylanmasına neden oldu ve üyeler birçok çekinceler getirdiler. Sadece BDT’na inanmayan Gürcistan, Azerbaycan gibi ülkeler değil, birçok anlaşmaya öncülük eden Rusya bile ekonomik yükümlülükler getiren özellikle BDT ekonomik işbirliği anlaşmalarını onaylamadı.

Diğer yandan üyeleri anlaşmalara ve alınan kararlara uymaya zorlayacak etkili bir mekanizma da yoktu. Her ne kadar devletlerarası anlaşmazlıkları çözmek için BDT Ekonomi Mahkemesi kurulsada kararları sadece tavsiye niteliği taşıdığı için etkili olamadı.³ Rusya BDT’nu kurumsallaştırmak yerine ilişkileri yüksek düzey diplomasi ve geleneksel güç mekanizmaları ile çözmeyi tercih etti. Ekonomik işbirliği konularında çok yönlü kurumlar oluşturmak yerine Rusya pazarlık gücünü de kullanarak ikili ilişkileri tercih etti. 1990’ların ortalarında Rusya daha küçük bölgesel işbirliklerine yöneldi.

Bu çerçevede Avrasya Gümrük Birliği yeni bir proje değildir ve başlangıcı Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında gümrük birliği anlaşmasının imzalandığı 1995 Ocağına kadar gider. Kırgızistan 1996 yılında, Tacikistan 1997 yılında gümrük birliğine katıldılar. Bu girişimler ekonomik birlik amacını yineledi, ancak BDT kurumsal yapısında herhangi bir değişiklik getirmedeği için sözden öteye geçmedi.⁴

Putin’in Rusya devlet başkanlığına gelmesi ile ekonomik birlik projesi hız kazandı. Ekim 2000’de bu grup, yani Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tam teşekküllü bir uluslararası organizas-

² Olga Shumylo-Tapiola, *The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU?* Carnegie Europe, October 2012, p. 4.

³ Rilka Dragneva and Kataryna Wolczuk, *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?*, Chatham House, August 2012, p. 3.

⁴ Ibid, p. 4.

yon haline geldi ve Avrasya Ekonomik Topluluğu(AET) adını aldı. AET, BDT'nun kurumsal yapısını geliştirdi: Anlaşmanın üye ülkeler tarafından onaylanmasını koordine ederek çekince konmasını engelledi, sürekli yürütme gücü olarak Entegrasyon Konsülü ve anlaşmazlıkların çözümü için özel bir mahkeme oluşturuldu. Rusya ve diğer Sovyetler Birliği ülkeleri tarafından bir çekim merkezi olarak görüldü; Moldova ve Ukrayna 2002 yılında, Ermenistan ise 2003 yılında gözlemci ülkeler oldular. 2006'da AET, Orta Asya İşbirliği Örgütü ile birleşti ve sonuç olarak da Özbekistan AET üyesi oldu.⁵

Yukarda sayılan kurumsal gelişmeler yanında eski problemler devam ettiği için AET etkinlik kazanamamıştır. Hukuksal yapı birçok uluslararası anlaşmalara dayandığı için parçalı olmaya devam etmiştir. Diğer yandan AET organları kararları, anlaşmalar gibi ülkeler tarafından onaylanmaları gerektiğinden etkili olamamıştır.⁶ Rusya'nın üstünlüğü oy verme mekanizmaları ile korunmuştur. AET Mahkemesi üye ülkeleri bağlayıcı olmadığı için politik çözümlere devam edilmiştir. AET Mahkemesi Ocak 2012 ye kadar kurulamamış; eski BDT Mahkemesi 2004-2011 arası görev yapmıştır.⁷ Sonuç olarak ticarete gelişmeler ve gümrük entegrasyonu sınırlı kalmıştır. Her ne kadar AET üyeleri arasında serbest ticarete uygun yönler olsa da istisnalar ve kotalar kaldırılmamış ve ülkeler ikili ilişkilerde farklı kurallar uygulamışlardır. DTÖ ve AB'nin genişlemesi Rusya'yı alternatif birlik aramaya sevk etmişse de AET üyeleri ile ticarete her ülkeye uygulanan genel geçer kurallar yerine ikili ilişkilerle devam etmiştir.

2000'lerin ortalarına gelindiğinde entegrasyon konusunda köklü değişimler oldu. Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan liderleri gümrük birliği konusunda daha kararlı adımlar atmaya hazırdılar. Haziran 2006'da Minsk'te yapılan AET zirvesinde karar alındı ve Ekim 2007'de gümrük birliği anlaşması imzalandı. Bu üç ülke sürekli olarak görev yapacak Gümrük Birliği Komisyonu kurdular ve 2008 ve 2009 yıllarında AGB'nin işleyebilmesi için gerekli anlaşmaları yaptılar. Ocak 2010'da ortak gümrük tarifeleri yürürlüğe girdi ve Komisyon çalışmalarına başladı. Temmuz 2010'da ise Gümrük Birliği Kanunu yürürlüğe girdi ve ortak gümrük bölgesi ilan edildi. Temmuz 2011'de üç ülke arasında sınır kontrolleri kaldırıldı.⁸

⁵ Ibid, p. 4.

⁶ 2000 AET Anlaşmasınının 14. maddesi.

⁷ Dragneva and Wolczuk, *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?* p. 4.

⁸ Ibid, p. 5.

Kasım 2011 tarihinde üç lider Avrasya Ekonomik Entegrasyon Deklarasyonu yayınlarak 1 Ocak 2012 de Tek Ekonomik Alan oluşturulacağını ilan ettiler. 1 Temmuz 2012 de ise Gümrük Birliği Komisyonunun ortadan kaldırılarak yerine Avrasya Ekonomik Komisyonunun kurulacağını ilan ettiler. 1 Ocak 2015 tarihinde ise Avrasya Ekonomik Birliği'nin yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Vladimir Putin 3 Ekim 2011 tarihinde *İzvestia* gazetesinde yayımlanan mülakatta bu konuda şu açıklamayı yapar: “*Biz iddialı bir hedef ortaya koyuyoruz. Bir sonraki ve en üst düzeyde entegrasyonu gerçekleştirmek: Avrasya Birliği.*”⁹

Her ne kadar görünüşte AGB daha önceki eski Sovyetler Birliği coğrafyasında planlanan ve başarısız olan entegrasyon süreçlerine benzese de bir çok konuda öncekilerden ayrıldığından başarılı olma ihtimali daha fazladır. İlk olarak, siyasi irade açısından daha önceki entegrasyon süreçlerinden daha fazla bir kararlılık söz konusudur. İkincisi, yasal temel ve etkinlik olarak devletler ve özel aktörler üzerinde biraz pasif olan daha önceki entegrasyon çabalarının aksine AGB kurumsallaşmasını sağlam temellere oturtmuştur.¹⁰ Üçüncüsü, 1990'ların aksine Rusya siyasi ve ekonomik olarak birliği ayakta tutacak ve alternatif bir çekim merkezi oluşturacak güce sahiptir.

2.3. Rusya'nın Hegemonyası

Avrasya Gümrük Birliğine yapılan en büyük eleştiri, Rusya'nın tarihi açıdan ve zihniyet olarak eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile eşit statüde bir ortaklığa alışık ve hazır olmadığıdır. Ayrıca bu birliğin işleminde Rusya'nın egemen olacağı yönünde bir kanaat vardır. Daha önceki birlik girişimlerinin asimetrik olduğu söylenmiştir. Rusya'nın üstün pazarlık gücünü kullanarak kendisine zarar verecek çok taraflı anlaşmalardan kaçındığı dikkat çekmiştir. Ancak Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği ile bazı Gümrük Birliği Komisyonu kararlarının nitelikli çoğunlukla alınmasına razı olarak uluslar üstü bir birliğin oluşması yolunu açmıştır. Yine de oylar eşit değildir. Rusya %57, Beyaz Rusya ve Kazakistan %21,5'şer oya sahiptir. Uygulamada Rusya'nın her zaman en azından diğer bir üyeye ihtiyacı vardır, ama Beyaz Rusya ve Kazakistan beraber hareket etseler bile Rusya'yı dengeleyememektedirler. Ayrıca, önemli kararların bütün üyelerin oybirliğiyle alınması gerektiği ve anlaşmazlıkların başkanlar seviyesinde diplomasiy-

⁹ Vladimir Putin, “New Integration Project for Eurasia: a Future Which Is Being Born Today,” *Izvestya*, 3 October, 2011.

¹⁰ Dragneva and Wolczuk, *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?*, p. 5.

le çözüleceği ilkesi benimsenmiştir. Örneğin 2010'daki Rusya ve Beyaz Rusya arasındaki Rusya'nın ihracat vergileri ile ilgili anlaşmazlık Avrasya Gümrük Birliği kurumları yoluyla değil ikili anlaşmayla çözülmüştür.¹¹ Diğer taraftan Avrasya Gümrük Birliği gümrük tarifelerinin %90'nı şu anda yürürlükte bulunan Rusya Federasyonu tarifeleri esas alarak belirlenmiştir. Bu da diğer üyelerin tarifelerini Rusya tarifelerine uydurmaları anlamına gelmektedir.¹²

Buna rağmen Rusya'nın bu birlik içinde diğer üye devletlerle eşit statüyü kabul etmeye eğilimli olduğu yönünde göstergeler de yok değildir. Gümrük Birliği Komisyonu yerine geçen Avrasya Ekonomik Komisyon'unun yürütme organında her ülke birer üye ve eşit oyla temsil edilmektedir. En azından teoride Rusya'nın azınlıkta kalma ihtimali vardır.¹³

Tablo 1: Avrasya Gümrük Birliğinin Kronolojik Gelişimi. Kaynak Chatham House Raporu

10 Ekim 2000	Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC)
6 Ekim 2007	Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında Avrasya Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanması
1 Ocak 2010	Gümrük Birliğinin faaliyete geçmesi ve Avrasya Gümrük Birliği Komisyonunun çalışmaya başlaması
1 Temmuz 2010	Ortak Gümrük faaliyete geçti. AGB kanunu uygulamaya kondu
1 Temmuz 2011	İç sınır kontrolleri kaldırıldı
1 Ocak 2012	Ortak Ekonomik Alan faaliyete geçti. EEC Avrasya Ekonomik Komisyon mahkemesi kuruldu.
1 Temmuz 2012	Avrasya Ekonomik Komisyonu yürürlüğe girdi.
29 Mayıs 2014	Avrasya Ekonomik Birliği kuruluş anlaşması Astana'da imzalandı
1 Ocak 2015	Avrasya Ekonomik Birliğinin faaliyete geçmesi.

¹¹ Ibid, s. 7.

¹² “Kyrgyzstan Žana Bažy Birimdiği: Mymkynçylykter Menen myçylyštykter (Kırgızistan ve Gümrük Birliği Avantajlar ve Dezavantajlar),” *Kabar - Kyrgyz Ulutuk Maalyamat Agenttigi*, <http://kabar.kg/kyt-analytics/full/8295>, Erişim: 13.06. 2014)

¹³ Dragneva and Wolczuk, *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?*, p. 7.

2.4. Genişleme Politikası

Avrupa Birliği ile rekabet konusunda Rusya, AGB'ni Avrupa Birliği çekim alanına girmemiş eski Sovyetler Birliği bölgesi için bir entegrasyon aracı olarak görmektedir. AGB'nin, Avrupa Birliğine alternatif bir çekim merkezi olması öngörülmüş ve bu nedenle bu örgüt üzerinden genişleme politikası benimsenmiştir. Birçok ülke AGB'ne katılma isteklerini dile getirmişlerdir. Bu genişleme politikası Ukrayna gibi Avrupa Birliği çekim bölgesine yakın ülkelerde Avrupa Birliği ile bir rekabet ve çekişmeye dönüşmüş ve bazı ülkeler kaosa sürüklenmiştir. Diğer taraftan Ermenistan gibi Rusya'ya ekonomik ve askeri yönlerden bağımlı küçük ülkeler için Gümrük Birliğine katılmaktan başka çıkar bir yol gözükmemektedir. 3 Eylül 2013 tarihinde Ermenistan AGB'ne katılmaya karar verdiğini açıkladı.¹⁴ Özellikle, 2000 yılında kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğunun üyesi olan iki ülkenin, Kırgızistan ve Tacikistan'ın AGB üyelikleri gündemdedir. Özellikle Kırgızistan'da AGB'ne katılma siyasal gündemin en önemli maddelerindedir. Sonraki bölümde Kırgızistan'ın Avrasya Gümrük Birliğine girmesinin beklenen ekonomik, siyasal ve sosyal sonuçları, avantajları ve dezavantajları tartışılacaktır.

3. Kırgızistan ve Avrasya Gümrük Birliği

Kırgızistan'ın AGB'ne katılmayı planlaması ülkede ateşli tartışmalara neden olmaktadır. Taraftarları ve karşıtları çeşitli fikirler ileri sürmektedirler. AGB'ne katılma yönünde halk desteği yüksek düzeydedir. En son Gallup anketine göre Kırgızistan halkının %70'i Gümrük Birliğine katılma taraftarıdır.¹⁵ Ancak International Republican Institute anketine göre ise Mayıs 2014'te bu rakam %49'a düşmüştür. Şiddetle karşı olanların oranı ise %21'e çıkmıştır.¹⁶ Kırgızistan hükümeti ile görüşmeler devam etmektedir. Karşıtlarında bile genel kanı Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine katılmaktan başka bir alternatifi olmadığı yönündedir. Ancak, Kırgızistan hükümeti bu katılmanın Kırgızistan'ın çıkar ve ekonomisini korumaya yönelik bazı istisnalarla gerçekleşmesini istemektedir. Bu istekler Avrasya Ekono-

¹⁴ "Armenia to Join Russia Trade Bloc, Surprises EU" <http://euobserver.com/foreign/12130>, Erişim: 26.3.2014.

¹⁵ Standish Reid, "The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union" *Registan.net*, January 29, 2014, <http://registan.net/2014/01/29/the-illusion-of-choice-kyrgyzstan-and-the-customs-union/>, Erişim: 26.3.2014.

¹⁶ "IRI Kyrgyz Poll: Support for Joining Russia's Customs Union Drops, Corruption Remains Pervasive" *International Republican Institute*, May 14, 2014, <http://www.iri.org/news-events-press-center/news/iri-kyrgyz-poll-support-joining-russia%E2%80%99s-customs-union-drops-corruptio>, Erişim: 21.5.2014.

mik Komisyonu tarafından kabul edilmemektedir. Bu durum görüşmelerin uzamasına ve giriş tarihinin sürekli ertelenmesine neden olmaktadır.

Kırgızistan'ın Gümrük Birliği yolculuğu eskiye dayanır. 17 Mart 1991'de Kırgızistan, Sovyetler Birliğinin dağılmasını belirleyen referandumda %95.98 oy ile birlikten ayrılmak istemediğini belirtmiştir.¹⁷ Bu nedenle Sovyetler sonrası entegrasyon çabalarının içinde, Kırgızistan hep olagelmıştır. 21 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğunun bir üyesi olmuş, Gürcistan, Ukrayna, Türkmenistan gibi bazı BDT ülkelerinin aksine bu topluluktan çıkmayı düşünmemiştir. Kırgızistan 10 Ekim 2000 yılında oluşturulan Avrasya Ekonomik Topluluğunun kurucu üyesi olmuştur. Bu karar, Mayıs 2001'de parlamentoda onaylanmıştır.¹⁸ 1 Ocak 2010 yılında Avrasya Gümrük Birliğinin faaliyete geçmesinden sonra Kırgızistan üzerinde AGB'ne katılması için baskılar artmıştır. Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev cumhurbaşkanlığı kampanyası sırasında AGB'ne katılmak istediklerini defalarca dile getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce Rusya'ya giderek Putin ile görüşmüş ve bu isteğini yinelemiştir.¹⁹ Atambayev ilk dış ziyaretini de Kolektif Güvenlik Antlaşması ve Avrasya Ekonomik Komisyonu toplantısı için Rusya'ya yapmıştır. 2011 yılında Kırgızistan resmi olarak Gümrük Birliğine üye olmak için başvurmuştur. 29 Mayıs 2013 tarihinde AET Yüksek Konseyi 39 nolu kararla Avrasya Ekonomik Komisyonu ve Kırgız Cumhuriyeti Arasında Derin İşbirliği Taslak Mutabakat Zaptı yayımlamıştır.

Kırgızistan Gümrük Birliği'ne katılmak için resmen Mayıs 2013'de başvuruda bulundu. Bunu takiben Kırgızistan'ın atması gereken adımları ortaya koyan bir yol haritası üzerinde çalışmalar başladı. Avrasya Gümrük Birliği Üyeliği için, ekonominin farklı sektörlerinden lobiciler ve uzmanlar ile koordineli olarak Kırgız politikacıları tarafından hazırlanan yol haritası, 2013 Ağustos ayında yapılan hükümetler arası çalışma grubunun yedinci toplantısında reddedildi ve değişiklikler için geri gönderildi.²⁰ 19 Kasım 2013'te, bir yol haritası Gümrük Birliği'nin denetim orga-

¹⁷ "Sowjetunion, 17.März 1991 : Weiterbestand Der UdSSRAls Föderation Gleichberechtigter Und Souveräner Staaten"(Sovyetler Birliği, 17 Mart 1991: Eşit ve Egemen Devletlerin bir Federasyonu Olarak SSCB'nin Varlığının Devamı), <http://www.sudd.ch/event.php?lang=en&id=su011991>, Erişim: 28.5.2014.

¹⁸ Rilka Dragneva and Kataryna Wolczuk, *Eurasian Economic Integration: Law, Policy and Politics*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2013, p. 19.

¹⁹ Michael Scowitz, "Kyrgyzstan Votes for a President, Feeling the Pull of Russia", *NY Times*, October 29, 2011.

²⁰ Chris Rickleton, "Kyrgyzstan: Is Bishkek Stalling on Customs Union?", September 17, 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67510>, Erişim: 16.3.2014.

nı olan Avrasya Ekonomik Komisyonu Konseyi tarafından onaylandı. Bu noktada Kırgızistan hükümeti Avrasya Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan yol haritasının tek yanlı olduğunu ve Kırgız hükümetinin görüşü alınmadan hazırlandığını açıkladı.²¹ Kırgızistan, Gümrük Birliğine girmekle yürürlüğe girmesi gereken yeni ithalat ve ihracat vergilerinin geciktirilmesi, pratikte büyük toptancı pazarlarını serbest ticaret bölgeleri haline getirecek muafiyetler, zayıf Gümrük Birliği üyelerine destek verecek bir özel fon ve Kırgızistan'ın dış sınır kontrollerinin güçlendirilmesinde yardım şartı koştu.²²

Kırgızistan'ın yol haritasının ilk versiyonuna itirazından sonra, yeni yol haritası 24 Aralık 2013 tarihinde Avrasya Ekonomik Konseyi zirvesi için imzalanmak üzere hazırlanması gerekiyordu. Ancak Cumhurbaşkanı Atambayev toplantıdan sonra hala sorunların olduğunu ve yol haritasının aceleyle getirilemeyeceğini belirtti.²³ Putin ise toplantıda Ermenistan ve Kırgızistan'ın, Gümrük Birliği'ne doğru kararlı hareket etmekte olduğunu belirterek sözlerine şöyle devam etti: “*Ermenistan entegrasyon yönünde çok ilerledi. Bugün yol haritasını imzalayabiliriz. Kırgızistan da Gümrük Birliği'ne katılmaya hazır. Sadece Bişkek tarafından sunulan birkaç konuyu ele almak gerekiyor. Kırgız arkadaşlar ile birlikte karşılıklı kabul edilebilir bir çözüm bulabileceğimize eminim.*”²⁴ Gümrük Birliği üyesi ülkelerinin Cumhurbaşkanı, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in konumunu desteklediler. Uzmanlar grubuna Kırgız tarafın konumunu hesaba katarak yol haritasını hazırlama üzerinde çalışmaların devam etmesi talimatı verildi.²⁵ Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev basına yaptığı yıllık konuşmasında “*Eğer Kırgızistan'ın tüm şartları kabul edilirse biz Gümrük Birliği'ne katılırız. Gümrük Birliği'ne katılırken milli çıkarlarımızı da gözetmek zorundayız.*” dedi.

²¹ Kuban Addymen, “Kyrgyzstan's Accession into Customs Union Unrealistic in near Future” December 23, 2013, http://www.globaltimes.cn/content/833692.shtml#Uv8JZmJ_u5I, Erişim: 2.2.2014.

²² Asyl Osmonaliev, “Kyrgyzstan Slows Pace of Customs Bloc Entry,” *Institute for War and Peace Reporting*, January 13, 2014, <http://iwpr.net/report-news/kyrgyzstan-slows-pace-customs-bloc-entry>, Erişim: 2.2.2014.

²³ Ibid.

²⁴ “Putin, Kırgızistan İçin Yol Haritası Üzerinde Çalışma Pratik Olarak Tamamlandı,” *Kabar: Kırgız Ulusal Haber Ajansı*, 24 Aralık 2013, <http://www.kabar.kg/tur/politics/full/6581>, Erişim: 16.3.2014.

²⁵ “Atambayev, Kırgızistan Entegrasyon Birliklere Sadece Ulusal Çıkarlarının Hesaba Katıldığı Durumda Katılacak,” *Kabar: Kırgız Ulusal Haber Ajansı*, <http://www.kabar.kg/tur/economics/full/6584>, Erişim: 16.3.2014.

Cumhurbaşkanı Atambayev, 7-12 Şubat 2014 tarihlerinde Sochi Kış Olimpiyatları sırasında Putin ile görüşmüş ve yakın gelecekte Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne üyeliğini kolaylaştırmak için ortak bir program geliştirmek üzere Başbakan Birinci Yardımcılarının başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylece, Kırgızistan Gümrük Birliği'ne katılım müzakereleri sırasında dile getirdiği tüm sorunlar bu program çerçevesinde çözülecektir. Bu çalışma grubu Kırgızistan'ın Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atambayev'in Moskova'da Aralık 2013'te Yüksek Avrasya Ekonomik Konsey toplantısında da dile getirdiği ulusal çıkarlarını göz önüne alacaktır.²⁶ Sonra Moskova'ya giden Atambayev, Rusya Başbakanı Medvedev ile de görüşmüş ve onunla Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alanda planlanan girişimiyle ilgili Kırgızistan için riskleri en aza indirmek için ortak önlemleri tartışmıştır.²⁷ Son olarak 13 Mayıs 2014 tarihinde Kırgızistan yeni bir yol haritası hazırlamıştır.²⁸ 29 Mayıs 2014 tarihinde Avrasya Ekonomik Birliği anlaşmasının imzalandığı sırada Kırgızistan ve Rusya hükümetleri arasında da Avrasya ekonomik entegrasyonu bağlamında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik Kırgızistan için bir milyar dolar sermayeli Kalkınma Fonu kurmak üzere anlaşma imzalandı.²⁹ Bu şekilde Kırgızistan uyum sürecinde umduğu desteği almış oldu.

Genel kanı, Kırgızistan'ın AGB'ne katılmaktan başka çaresi olmadığı, ancak bunu yaparken bazı tavizler ve istisnalar alabilmek için uğraştığı yönündedir. Ancak, Avrasya Ekonomik Komisyonunun istisnalara sıcak bakmayacağı ve Kırgızistan için başka alternatif olmadığı yönündedir. ABD'nin 2014 yılında terk edeceği, Avrupa Birliğinin uzaklığı ve Çin korkusu bu tercihte önemli rol oynamaktadır. Katılmanın ve katılmamanın Kırgızistan ve bölge için kısa ve uzun vadeli siyasal, ekonomik ve sosyal sonuçları olacaktır ve bu sonuçlar birbirleriyle yakından ilgilidir. Avrasya Gümrük Birliği bir ekonomik birlik olduğu için önce ekonomik boyutunu ele alalım.

²⁶ "Sariev: Kyrgyz and Russian Presidents Agreed to Develop a Joint Program to Support in Accession to the Customs Union," *Kabar - Kyrgyz National News Agency*, February 12, 2014, <http://www.kabar.kg/eng/economics/full/9173>. Erişim: 16.3.2014.

²⁷ "Atambayev and Medvedev Discussed Bilateral Cooperation," *Kabar - Kyrgyz National News Agency*, February 11, 2014, <http://www.kabar.kg/eng/politics/full/9158>. Erişim: 16.3.2014.

²⁸ "Proekt Dorožnoj Karty po Prisoedineniju Kyrgyzstana k Tamožennomu Sojuzu (Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne Üyeliği İçin Taslak Yol Haritası)," 13 Mayıs 2014, <http://www.tazabek.kg/news:372253>, Erişim: 28.5.2014.

²⁹ "Kyrgyzstan, Russia to set up Development Fund with \$1 Billion Capital as part of Eurasian Economic Integration", May 30, 2014, <http://www.akipress.com/news:542303/>, Erişim: 2.6.2014.

Tablo 2: Kırgızistan ve Avrasya Gümrük Birliği Kronolojik Gelişimi

21 Aralık 1991	Bağımsız Devletler Topluluğu üyeliği
1996	Ekonomik ve İnsani Alanlarda İleri Entegrasyon Anlaşması imzaladı
1998	Dünya Ticaret örgütü üyeliği
1999	Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan Antlaşması
10 Ekim 2000	Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC) antlaşması kurucu üyesi
Mayıs 2001	Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC) parlamento onayı
Ekim 2011	Gümrük Birliği'ne katılmak için başvuru
29 Mayıs 2013	AET Yüksek Konsey Karar No: 39. Avrasya Ekonomik Komisyonu ve Kırgız Cumhuriyeti Arasında Derin İşbirliği Taslak Mutabakat Zaptı
Mayıs 2013	Kırgızistan Hükümeti ABG yol haritası Resmi olarak sunulması
Ağustos 2013	Kırgızistan Yol haritasının Avrasya Ekonomik Komisyon tarafından reddi
19 Kasım 2013	Avrasya Ekonomik Komisyonu Konseyi tarafından Kırgızistan için yol haritası kabulü ve Kırgızistan'ın itirazı
13 Mayıs 2014	Kırgızistan tarafından yeni yol haritasının hazırlanması

3.1. Ekonomik Boyutları

Avrasya Gümrük Birliğine üyeliğin Kırgızistan ekonomisine ve ticaretine etkisini ölçmek için önce Kırgızistan ekonomisinin yapısını ve dış ticaretin doğasını belirlemek gerekir.

3.1.1. Kırgızistan Ekonomisi

Kırgızistan ekonomisi üretimden çok tarıma ve ticarete dayalı bir ekonomidir. Kırgızistan'ın ekonomik durumu daha çok doğal kaynakların işletilmesi ve yabancı bağışlarına dayanmaktadır. Yeni bir ortaklık anlaşmasının yapıldığı Kanadalı Centerra şirketinin işlettiği Kumtor altın madeni Kırgızistan ekonomisine 3 milyar dolarlık bir katkı sağlamaktadır. Yabancı doğrudan yatırımlarında Çin ve Kanada %70'lik bir paya sahiptir.³⁰

Kırgızistan ekonomisinin şu andaki durumu bağımsızlıktan sonra izlenen liberal politikaların sonucu olarak şekillenmiştir. Kırgızistan BDT ülkelerinden DTÖ'ne ilk giren ülkelerden biridir. DTÖ'ne uyum sürecine bağlı olarak Kırgızistan gümrük vergilerini diğer Orta Asya ülkelerine

³⁰ Reid, "The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union."

göre düşük tutmuştur. Bunun sonucunda yine DTÖ üyesi olan ülkelerden özellikle Çin ve Türkiye'den tüketim malları ithal edip bu malları diğer Orta Asya ülkelerine ve Rusya'ya yeniden ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir. Orta Asya'nın en büyük konteynır pazarları olan, Bişkek'te Dordoy ve Madine, Oş'ta ise Karasu pazarları oluşmuştur. Dordoy Kırgızistan'ın GSMH'sının üçte birini oluşturmakta ve Çin'den ithal edilen malların % 85'i basta Rusya ve Kazakistan olmak üzere ihraç edilmektedir.³¹ AGB üyeliği ile Kırgızistan üzerindeki ekonomik etkilerinin aşağıdaki gibi olması beklenmektedir. Önce olumlu etkilerinden başlayalım:

3.1.2. AGB Üye Ülkeler ile Ticaretin Artması

Kırgızistan'ın ilk başta AGB'ne üye ülkeler Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya ile ticari ilişkilerinin artması beklenmektedir. Çünkü bu ülkeler ile gümrükler sıfırlanacaktır. Zaten Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesinin verilerine göre, Kırgızistan'ın ithalat ve ihracatının %50'si Avrasya Ekonomik Birliği üye devletleriyledir ve özellikle Rusya ile Kazakistan Kırgızistan'ın en önemli ortaklarından. Rusya Kırgızistan'ın ihracatında %13'lük paya sahip iken, ithalatta %33,2'dir; Kazakistan ise ihracatta % 24,1, ithalatta % 9,7'lik oranla temsil edilmektedir.³²

Tablo 3: Kırgızistan'ın Dış Ticaretinde Başlıca Ülkeler (2012 yılı verileri)

İhracat			İthalat		
1	İsviçre	32,6	1	Rusya	33,2
2	Kazakistan	24,1	2	Çin	22,5
3	Rusya	13,0	3	Kazakistan	9,7
4	Özbekistan	11,3	4	ABD	4,7
5	Çin	3,6	5	Japonya	4,0
6	Türkiye	3,0	6	Almanya	3,7
7	Türkmenistan	2,4	7	Türkiye	3,3
8	Afganistan	1,5	8	Belarus	3,0
9	Almanya	1,0	9	Ukrayna	2,6
10	Birleşmiş Arap Emirlikleri	1,0	10	Güney Kore	1,7

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası Bülteni, 5, 2013.

³¹ Jamil Payaz, "Kyrgyzstan Wants to Keep Its Wholesale Markets in the Customs Union," May 2, 2014, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12907-kyrgyzstan-wants-to-keep-its-wholesale-markets-in-the-customs-union.html>, Erişim: 12.5.2014.

³² Cusup Pirimbayev, Kamalbek Karımşakov, Cunus Ganiyev. *Avrasya Ekonomik Birliği ve Kırgızistan*, ORASAM Rapor, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2014, s.6.

Gümrük birliği üyeliğini savunanlara göre Kırgızistan'ın AGB'ne girme isteğinin temel sebebi, ülke ekonomisinin Sovyetler Birliği döneminde ortak ekonomik birliğin bir parçası olarak başarılı bir şekilde gelişmesidir. Sovyet ekonomik sisteminin ortadan kalkmasına rağmen eski ve yeni bağlantıları kullanarak Kırgızistan yine de başta Rusya olarak AGB piyasalarına yönelmektedir. Gümrük Birliği şüphecilerine göre ise Sovyetler Birliği gibi bir düzenin geri gelmesi mümkün gözükmemektedir.³³

3.1.3. Dünya Ticaret Örgütü'nün Olumlu Etkisi

Diğer bir olasılık ise 2012'de Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve Kazakistan'ın da üye olacağı beklentisi Kırgızistan için olumlu şartlar sağlayabilir. Çünkü DTÖ'nde kabul edilen ortak gümrük tarifelerinin olması Kırgızistan ile AGB üye devletlerinin tarifelerinde farkın azalması yani DTÖ standartlarına yaklaşması mümkündür. DTÖ gümrük tarifelerini benimsemek üye devletler için AGB'den umulan ekonomik fayda tam olarak gerçekleşmeyecektir. Bütün AGB üyeleri DTÖ'ne üye olduklarında Kırgızistan gümrük oranlarında fazla bir değişiklik yapmak zorunda kalmayacaktır.³⁴ Bu durumda Kırgızistan için AGB üyeliğinin ekonomik etkileri azalacak ve bu bütünleşme süreci daha çok siyasi bir anlam ifade edecektir.

3.1.4. Tüketim Malları Fiyatlarında Artış

Diğer yandan AGB'ne üye olmayan Çin ve Türkiye gibi devletlerden Kırgızistan'a ucuz ve kaliteli mal ithalatının azalması kaçınılmazdır. Bu ülkelerle olan gümrük vergi oranı şu anda %5 düzeyindedir. İthal edilen mallar Kırgızistan'ın tüketiminin çok üzerinde olduğu için deflasyon etkisi yaratmaktaydı. Bu Kırgızistan tüketicisinin tüketim mallarını ucuza kullanması sonucunu doğurmaktaydı. Kırgızistan AGB'ne üye olduktan sonra AGB standardı gümrük oranları olan %10,5 Kırgızistan için de uygulanacaktır. Bu durumun Kırgızistan tüketicisi için ekonomik açıdan olumsuz sonuçları olacaktır. Tüketim malları fiyatlarında ciddi bir artış gözlenecektir.

3.1.5. Yeniden İhraç Etme Rolünü Kaybetme

AGB'ne üye olduktan sonra Kırgızistan Çin mallarını diğer Orta Asya ülkelerine ve Rusya'ya yeniden ihraç etme rolünü kaybedecektir. Kırgızis-

³³ Ekonomist Doç. Dr. Trusbek Asanov ile mülakat.

³⁴ Alexander Pavlov. "Assessing the Economic Effect of Kyrgyzstan's Accession to the Customs Union" in *Eurasian Integration Yearbook 2012*. Almaty: Eurasian Development Bank, 2012, p. 71.

tan üzerinden geçen ticari malların hacminde düşme ihtimali vardır. Çünkü gümrük tarifeleri Kazakistan ve Rusya'daki kadar yükseleceği için Kırgızistan'ın DTÖ üyeliğinden dolayı sahip olduğu düşük gümrük avantajı ve çekiciliği ortadan kalkacak, Rusya ve Kazakistan'dan farkı kalmayacak ve böylece ithal mallar artık daha elverişli koşullar sağlayan bu ülkelere yönelecektir. Ülke üzerinden geçen mal akımının azalması sonucu, büyük pazarların sönmesi ve bu kesimde çalışanların iş yerlerinin ortadan kalkması sonucu işsizlik artacaktır.³⁵

3.1.6. İşçi Dövizlerinde Artış

Şu anda birçok Kırgızistan vatandaşı başta Rusya olmak üzere AGB ülkelerinde bir çoğu kaçak olmak üzere çalışmaktadır. Kırgızistan AGB'ne üye olduktan sonra anlaşmalar gereği AGB ülkelerinde çalışan Kırgız işçilerinin hukuki statüsünün güven altına alınması ve yasal olarak çalışabilme imkânının verilmesi beklenmektedir. Yasal olarak çalışabileceklerinden bu ülkelerde çalışan Kırgız işçi ücretlerinde artış olacağı için bu işçilerin Kırgızistan'a gönderdikleri döviz miktarında da artış olacaktır. İşçilerin hukuki durumunun iyileşmesi ve serbest dolaşım ve çalışma hakkının verilmesi sonucunda Kırgızistan'dan AGB ülkelerine giden iş gücünde artışa neden olabilir. Bu da döviz gönderen işçi sayısının artması anlamına gelir. Bu da zaten ülkenin Gayri Safi Milli Hasılasının büyük bir kısmını oluşturan işçi dövizlerinin artması ile GSMH da artacaktır.

3.1.7. Sınırların Güvenliği

Şu anda Kırgızistan sınır güvenliği tam olarak sağlanamamakta ve bu durum uyuşturucu dâhil kaçakçılığı yaygın bir durum haline getirmektedir. Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine üyeliğinden sonra bütün Gümrük Birliğinin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak Kırgızistan sınırlarının güçlendirilmesi gündeme gelecektir. Kırgızistan-Çin sınırındaki yönetimin iyileşmesinin sağlanmasıyla mal kaçakçılığı azaltılacak ve AGB gümrük gelirleri artacak, dolayısıyla Kırgızistan'ın payı da yükselecektir.

3.1.8. Gümrük Gelirlerinin Artması

Kırgızistan'ın AGB'ne üyeliğinin getireceği başka bir avantaj, Kırgız-Çin sınırında yönetimin geliştirilmesi ve Çin mallarına ortak tarifelerin uygulanması sonucunda, kaçakçılık azalacak ve malların kalitesi ve hacmi yükselecektir. AGB'ndeki mevcut olan anlaşmalara göre ithalattan alınan

³⁵ Ibid.

vergi geliri önceden anlaşılması makroekonomik kriterlere göre üye devletler arasında paylaşılacaktır. Avrasya Kalkınma Bankasının hesaplamalarına göre Kırgızistan'ın payı %0,65 olacaktır. Eğer Kırgızistan üye olmuş olsaydı 2011 yılında bütün Avrasya Gümrük Birliği gelirlerinden Kırgızistan'ın payı \$142,6 milyon olacaktı. 2010 yılında Kırgızistan'ın kendi gümrük vergileri toplamı \$100,5 milyon olarak gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın AGB'ne üye olması ile gümrük vergilerindeki artış %42 olabilirdi.³⁶

3.1.9. Yatırımların Artması

Kırgızistan'ın AGB'ne üye olması yatırımların artması sonucu ülke ekonomisinde olumlu etki yaratabilir. Çünkü AGB'nin Tek Gümrük Tarifelerine (TGT) göre birliğe dışarıdan girecek mallar için daha yüksek tarifelerin uygulanması, yerel üreticilerin mallarını koruyacaktır. Kırgızistan'da işgücünün diğer AGB üyelerine göre daha ucuz olması nedeniyle birçok yatırımcı için Kırgızistan'da yatırım yapmak daha cazip hale gelecektir. Ucuz işgücü kullanılarak yeraltı kaynaklarının işletilmesi ve tarım ve hayvancılık alanlarında üretimin geliştirilmesi mümkün olacaktır. Diğer yandan gümrük vergileri yükseleceği için Avrasya Gümrük Birliği dışından da doğrudan yabancı yatırımlarda artış olacaktır. Çinli ve Türkiyeli girişimciler için Kırgızistan'da doğrudan üretim yapmak ithal etmekten daha ucuza gelecektir.

3.2. Sosyal Boyutları

Kırgızistan'ın AGB üyeliğinin ekonomik sonuçları yanında sosyal sonuçları da olacaktır. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebilir:

3.2.1. İşsizlik

Gümrük vergilerinin yükselmesi nedeniyle Kırgızistan, Çin ve diğer Sovyetler Birliği ülkeleri arasındaki malların transit ülke olma özelliğini kaybedecektir. İhracata dayalı ekonomik yapıya sahip Dordoy ve Karasu gibi pazarların önemini kaybetmesiyle büyük bir işsizlik oluşacaktır. İşsizliğin sosyal patlamalarla yakından ilintili olması nedeniyle zaten sürekli gösteri ve devrimlerin olduğu Kırgızistan'da sosyal barış bozulabilecektir. Bunun aksine eğer girdi ve işgücü fiyatlarının ucuzluğu nedeniyle diğer AGB ülkelerinden Kırgızistan'a yatırımlar gelirse işsizlerin bir kısmı bu işletmelerde çalışabileceklerdir. Ancak büyük bir kısmı işçi dolaşım serbestliği sonucu ücretlerin yüksek olduğu Rusya ve Kazakis-

³⁶ Ibid, p. 73.

tan'a gitmeyi tercih edeceklerdir. Şu anda bile Kırgızistan'ın işgücünün üçte biri AGB ülkelerinde çalışmaktadır.

3.2.2. Göçmen İşçiler

Kırgızistan'da çalışma alanlarının sınırlılığı ve ücretlerin düşük olması nedeniyle Kırgızistan'dan diğer ülkelere özellikle iki AGB üyesi ülke olan Rusya ve Kazakistan'a işgücü göçü hızlanmıştır. Özellikle Rusya'da 500.000 ve Kazakistan'da 200.000'e yakın işçinin çalıştığı tahmin edilmektedir. Bunların bir kısmı yasal değildir. Rus resmi verilerine göre sadece 133.500 Kırgız vatandaşı resmi çalışma izni almıştır. Ancak Kırgızistan İşçi, Göçmen ve Gençlik Bakanlığının hesaplama ve tahminlerine göre 350.000-500.000 Kırgız vatandaşı Rusya'da çalışmaktadır. Yasadışı çalışmanın ana nedeni yasal çalışma izni almak için prosedürün uzun ve zor olmasıdır.³⁷ Beyaz Rusya ve Kazakistan ile Ortak Serbest Piyasa Bölgesi (Common Free Market Zone) oluşturulması Rus toplumu ve emek piyasası için herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Kazakistan ve Beyaz Rusya'dan Rusya'ya yasal ve illegal göçmen oranı diğer BDT ülkelerinden gelen göçmenlerin onda birini geçmemektedir. Kazakistan ve Beyaz Rusya'da kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla oranları Rusya'ninkine (Rusya \$14.037, Kazakistan \$12.116,2; Beyaz Rusya \$6.685) yaklaştığı için göçmenler kendi ülkelerine dönmeye başlamışlardır, hatta Kazakistan bizzat diğer BDT ülkelerinden göçmen çekmeye başlamıştır. Aksine üyeliği planlanan ülkelerin kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasılları Kırgızistan Cumhuriyeti için \$1.159,9 ve Tacikistan için ise \$870,5'dir.³⁸ Üyelik durumunda Kazakistan'dan 50 bin, Kırgızistan'dan 360 bin ve Tacikistan'dan 890 bin kişinin yasal olarak Rusya'da çalışmak isteyeceği tahmin edilmektedir.³⁹ Rusya her ne kadar BDT ülkelerine vize uygulaması da, işgücü piyasası konusunda her zaman korumacı politikalar gütmüştür. Rusya vatandaşlarına iş garantisi sağlamak amacıyla yabancı işgücüne kota uygulamış ve bu bütün işgücünün %3'ünü geçmemiştir.

³⁷ Malika Giles, "Kyrgyzstan, Eyeing Customs Union, Frets Over Migrant Workers in Russia," *The Moscow Times*, November 22, 2013, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/kyrgyzstan-eyeing-customs-union-frets-over-migrant-workers-in-russia/490050.html>, Erişim: 15.3.2014.

³⁸ "World Development Indicators," World Bank, 2012, <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>, Erişim: 15.3.2014.

³⁹ "Trudovaja Migracija V Eëp: Analiz Èkonomičeskogo Èffekta I Institucional'no-Pravovyh Posledstvij Ratifikacii Soglašenij v Oblasti Trudovoj Migracii," (AEB Emek Göçü: İşgücü Göçü İle İlgili Anlaşmaların Ekonomik Etkileri ve Kurumsal ve Yasal Sonuçları Analizi), *Avrasya Kalkınma Bankası*, 2012, <http://www.eabr.org/general/upload/reports/migration-report.pdf>, Erişim: 15.3.2014

Yabancı işçilere ilişkin ek tıbbi muayene zorunluluğu ve belirli türdeki faaliyetlere katılım yasağı getirilmiştir. 2012 yılı sonunda, yabancı işçiler için zorunlu Rusça dil sınavı, Rus tarihini ve Rus mevzuatını bilme zorunluluğu da getirilmiştir. Avrasya Ortak Pazarının oluşumu bölgede göç yönetiminde radikal bir değişiklik anlamına gelecektir. Rusya, ortak serbest piyasa bölgesi içinde göç konusunda sadece herhangi bir kurumsal kısıtlama dayatmak imkânını kaybetmeyecek, aynı zamanda istihdam, ücretler ve diğer sosyal ve yasal garantiler açısından diğer üye devlet vatandaşları ile eşit haklar sağlamak için önlemler almak zorunda kalacaktır. Tıbbi kayıtlar ve okul diploması gereksinimleri yalnızca üçüncü ülkelerden gelen göçmenler için geçerli olacaktır. Yeni durum Rus işgücü piyasası ve göçmen işçiler için önemli sonuçları olacaktır.⁴⁰

Pratikte Rusya'da Kırgızistan'dan gelenler dâhil göçmen işçilerin çoğu çok kötü koşullarda çalışmakta ve yaşamakta, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkına sahip olmayan göçmen işçilerin hakları çoğu zaman ihlal edilmektedir. Belgeleri tamam olsa bile, polislin göçmen işçileri durdurduğu, belgelerin eksik ya da sahte olduğunu iddia ettiği rapor edilmiştir. Rusya göçmen işçi sorununu özellikle son yıllarda problem haline getirmiştir. Rus vatandaşları ve yabancı göçmenler arasında artan etnik gerginlikler 2013 yılı Temmuz ve Ekim aylarında iki Moskova sokak pazarında büyük çatışmalara neden olmuştur. Bu olaylardan sonra göçmenler üzerine polis baskısı ve kontrolleri daha da çok artmıştır.⁴¹ 14 Ekim 2013 tarihinde Rus polisi 1200 göçmen işçiyi tutuklamıştır.

Kırgızistan'ın AGB üyeliği göçmen işçiler konusunda Kırgızistan için olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Olumlu sonuçların ilki, bu ülkelerde çalışan göçmen Kırgız işçilerin hukuksal durumunun iyileşmesine neden olacaktır. Çünkü bu onların yasal olarak çalışmalarını kolaylaştıracaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, Rusya Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerinden gelen işçiler için de eşit haklar sağlamak için gerekli önlemleri almak zorunda kalacaktır. İşçiler polis baskısı olmadığı ve yasal çalışabilecekleri için çok düşük ücretle çalışmak zorunda kalmayacak ve ücretlerinde artış olacaktır. Bu da işçilerin Kırgızistan'a gönderdikleri para miktarında artış anlamına gelecek ve ülke GSMH'sına katkısı artacaktır. İkinci olarak, kölelik ve mafya kontrolü gibi yasa dışı durumlar azalacak-

⁴⁰ Olga Troitskaya, "Eurasian Union and Migration," *Russian International Affairs Council*, June 28, 2012, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=554#top, Erişim: 15.4.2014.

⁴¹ Giles, "Kyrgyzstan, Eyeing Customs Union, Frets Over Migrant Workers in Russia."

tır. İşçiler kendi haklarını savunabilecek, çalışma izni almak için aracılarla ve görevlilere rüşvet vermek zorunda kalmayacaklardır.

Üçüncü olarak, AGB ülkelerinde yasal olarak çalışma imkânından dolayı, Rusya ve Kazakistan'a işçi göçü artacak, Kırgızistan'da işsizlik oranı azalacaktır. Dolayısıyla bu, ülkenin işçi gelirlerinde artışa neden olacak ve bunun GSMH'sına katkısı olacaktır. Gümrük Birliğine katılmanın ekonomik faydalarını araştıran bilim adamlarına göre ortak işgücü pazarı Kırgızistan'dan AGB ülkelerine işçi göçünü %10-15 civarında artıracak ve bu durum göçmen maaşlarında ve ülkelere gönderdikleri para miktarında artışa neden olacaktır.⁴²

Bunun yanında AGB'ne katılmanın göçmen işçiler açısından olumsuz sonuçları da olacaktır. İlk olarak, yurt dışında Rusya ve Kazakistan'da çalışan işçilere elverişli çalışma koşullarının sağlanması, Kırgızistan'a gerekli olan tecrübeli kadroların yurt dışına göçünün artmasına neden olabilecektir. Bu da Kırgızistan'ın ekonomik bir atılım yapmasını engelleyebilir. İkinci olarak, bu sürecin toplumdaki başka bir olumsuz etkisi ise zaten şu anda problem olan yeni kuşak göçmen çocukların yetiştirilmesi ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Göçmen işçilerin çoğunun erkek olması nedeniyle, birçok aile bölünmüştür. Bunların birçoğu Kırgızistan'daki ailelerini terk etmekte ve çocuklarına bakmamaktadırlar. Bu sürecin hızlanarak devam etmesi ihtimali vardır. Üçüncü olarak, AGB nedeniyle artması beklenen yasal göç akını Rusya'da zaten var olan yabancı düşmanlığının artmasına ve etnik sorunlar ile toplumsal gerilimin tırmanmasına neden olacaktır. Rusya'da yapılan bir ankete göre Rus halkının sadece %24'ü ülkeye göçü desteklerken, %68'i ülkeye gelen göçmenlerin sayısında kısıtlamalar getirilmesi gerektiği görüşündedir. Ülkede yasal olarak çalışan yabancı işçi sayısındaki artış, göçmen karşıtı ve aşırı sağcı grupların daha da radikalleşmelerine neden olacak; hükümet karşıtı protestoları artıracaktır.⁴³ Diğer yandan göçmenlere yönelik saldırılar artacak ve göçmen karşıtı gruplar ile göçmenler arasında çatışmalara neden olabilecektir. Elbette Rusya'da yüz binlerce Kırgızistan vatandaşının yasal olmayan yollarla çalışması, Kırgız yetkililerin elini bağlamaktadır. Kırgızistan'ın AGB'ne katılmaması durumunda bu işçilerin durumunun ne olacağı endişe kaynağıdır. Çok sayıda işçinin sınır dışı edilme ihtimali Kırgızistan için olumsuz sonuçlar doğuracağından Kırgızistan yöneticileri siyaseten böyle bir risk almaları olanaksızdır.

⁴² Ibid.

⁴³ Troitskaya, "Eurasian Union and Migration."

3.2.3. Kazananlar Kaybedenler

Kırgızistan'ın AGB'ne katılması ülkenin her sosyal kesimi için eşit miktarda ekonomik avantaj sağlamayacak ve bu süreçte kazananlar ve kaybedenler olacaktır. Dordoy gibi pazarlardaki dükkân sahipleri ve çalışanları kaybedenler arasında olacaktır.

3.2.4. Fakirliğin Artması

Yeni gümrük vergilerinin uygulanmasından sonra, dışarıdan özellikle Çin'den gelen ucuz tüketim malları fiyatlarında artış meydana gelecektir. Ancak işsizliğin artması sonucu halkın alım gücü de azalacağı için etkisi daha da ağır olacaktır. Bu toplumda fakirliğin artmasına neden olacak ve özellikle zaten çok zor durumda olan emeklileri ve dar gelirli olumsuz yönde etkileyecektir. Bu da toplumsal patlamaları beraberinde getirebilecektir.

3.2.5. Rusya ve Rusçanın Etkisinin Artması

Ekonomik ve siyasi olarak Rusya'nın etkisi artacaktır. Şehirlerde zaten hâkim olan Rusçanın etkisi daha da yoğunlaşacak ve AGB ülkelerinde çalışmak isteyen kırsal kesim Rusçayı öğrenmek zorunda kalacaktır. Şu anda bile Rusça öğrenmeye büyük bir talep vardır. Bu durum bağımsızlıktan beri Kırgız dili ve kültür konusunda edinilen sınırlı kazanımların yok edilmesi ihtimalini gündeme getirecektir.

3.3. Siyasi ve Uluslararası İlişkilerin Boyutları

Bu sürecin temelini oluşturan ekonomik boyutun yanı sıra Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine (GB) üyeliğinin siyasi yönünü de analiz etmekte yarar vardır. Bilindiği gibi ekonomi ile siyaset birbiri ile yakından bağlantılıdır. Her ne kadar bazı liderler ve özellikle Nazarbayev tarafından bu birliğin tamamen ekonomik olduğu belirtilse de, AGB Rusya'nın eski Sovyet toprakları üzerinde hegemonyasını kurma aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle Gümrük Birliği önce Kırgızistan-Rusya ilişkileri düzleminde ele alınmalıdır. Birliği ekonomik ve politik olarak güçlendirebilecek Ukrayna'nın aksine, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katkısı daha çok siyasi ve stratejik olarak önemlidir.⁴⁴ Üyeliğin Siyasi ve Uluslararası boyutlarını iki düzlemde değerlendirmek mümkündür: Bunlardan ilki Kırgızistan'ı AGB'ne katılmaya yönlendiren nedenler ve katıldıktan sonra Kırgızistan ve bölge için ortaya çıkacak siyasi ve uluslararası sonuçlardır.

⁴⁴ Dragneva and Wolczuk, *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?*, p. 14

3.3.1. Siyasi Bir Karar mı?

AGB ekonomik bir proje olduğu kadar siyasi bir projedir ve siyasi yönlerini ayrı düşünmek imkânsızdır. Siyasi yönünü de AGB'nin motoru olan Rusya ve Kırgızistan ilişkileri açısından düşünmek gerekmektedir. Rusya'nın Kırgızistan'ı AGB içinde görmek istemesinin çeşitli nedenleri olduğu gibi Kırgızistan'ın bu birliğe girmek istemesinin siyasi nedenleri de vardır. Yukarda ifade edildiği gibi, AGB Rusya'nın eski Sovyet topraklarında tekrar etkisini göstermek için bir araçtır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1990'lar boyunca iç sorunlarla boğuşan Rusya yeni entegrasyon fikirlerine sıcak bakmamış ve tedbirli davranmıştır. Haziran 1994'te Nursultan Nazarbayev tarafından ortaya atılan Avrasya Birliği Rusya tarafından çok az ilgi görmüştür. Rusya 1990'larda Orta Asya ve Kırgızistan'a çok az ilgi göstermiştir. Ancak 2000'lere gelindiğinde Vladimir Putin'in başkan olmasından ve özellikle 11 Eylül'den sonra Rusya'nın Orta Asya politikası değişmiştir. Bu nedenle Rusya'nın Orta Asya politikasını diğer Sovyetler Birliği ülkeleri ile olan ilişkilerinden ayrı tutmak yanlıştır. Rusya güvenlik alanında NATO'nun, ekonomik alanda ise Avrupa Birliğinin genişlemesinden endişe duymaya başlamış ve bu genişlemeye son vermek istemiştir. 2013-2014 Ukrayna olayları Rusya-Avrupa Birliği çatışmasının en çarpıcı örneğini oluşturmuştur.

Rusya'nın Orta Asya politikası ise Amerika'nın askeri varlığı ve Çin'in ekonomik genişlemesine bir cevap olarak gelişmiştir. Amerika'nın Afganistan kampanyası dolayısıyla Orta Asya'da ve özellikle Kırgızistan Manas Havaalanında Manas Transit Merkezi adı altında hava üssü edinmesine ses çıkarmamış, ancak ilerleyen yıllarda hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Şubat 2009'da Moskova 2,15 milyar dolar yardım vaadinde bulunmuş, aynı gün Bakiyev Amerikan Hava üssünü kapatma sözü vermiş, ancak bu gerçekleşmemiştir.

Rus basını 2010 yılında açık olarak Bakiyev rejimini eleştirmiştir.⁴⁵ Rusya petrolde gümrük vergilerini artırmış, bu da benzin ve elektrik fiyatlarının yükselmesine neden olmuş ve bu durum Bakiyev rejiminin sonunu getiren gösterilere neden olmuştur. İlginçtir ki Rusya Kırgızistan için gümrük vergilerini artırma gerekçesi olarak Avrasya Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesini göstermiştir. Bazı Kırgız işadamlarının Rusya'dan ucuz ithal edilen petrolü Amerikan Hava üssüne satmaları da Rus liderleri-

⁴⁵ "Kyrgyzstan: Russian Press Bashing Bakiyev," March 29, 2010, <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav033010.shtml>, Erişim: 15.4.2014.

ni kızdırmıştır.⁴⁶ 2010 Haziran olaylarında Otunbayeva Rusya'dan yardım istemiş, fakat Ortak Güvenlik Anlaşması Organizasyonu toplantısında sadece insani yardım kararı çıkmıştır.

Aralık 2011'de Atambayev cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk ziyaretini Ortak Güvenlik Anlaşması Organizasyonu toplantısı ve Avrasya Ekonomik Komisyonu toplantısı için Rusya'ya yapmıştır. Atambayev Rusya'nın Kırgızistan'ın en yakın stratejik ortağı olduğunu, bu ziyaretin Bakiyev'in Rusya'yı aldatmaya çalışmasıyla zedelenen ikili ilişkileri tamir ettiğini söylemiştir. Atambayev başkanlığının birinci yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Şanghay İşbirliği Örgütü toplantısına katılmak üzere Bişkek'te bulunan Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev ile bir araya geldi. *"Bu sene karşılıklı girişimlerimiz sayesinde Kırgızistan ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açtık."* dedi. İki ülke arasında geçmişte yaşanan anlaşmazlıkların geride kalmasının memnuniyet verici olduğunu söyleyen Atambayev, *"İlişkilerimizin daha da gelişeceğini umuyorum."* diye konuştu.⁴⁷ Moskova Kırgızistan'a bir milyar ABD doları değerinde askeri yardımda bulunma kararı aldı. Bunu Kırgızistan parlamentosu Manas Havaalanındaki Amerikan askeri üssünü kapatma yönünde oy verdikten sonra yaptı. Aynı zamanda, başkent Bişkek yakınlarında bulunan Kant kasabasındaki Rusya askeri üssünün kira süresini 2032 yılına kadar uzattı.⁴⁸

Her ne kadar Rusya Kırgızistan ilişkilerini derinlemesine incelemek bu çalışmanın boyutunu aşsa da yukarıda bahsedilenlerden dolayı iki ülke ilişkileri son yılların en iyi düzeyindedir. Rusya'nın Kırgızistan'a büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Siyasi, ekonomik, askeri alanlarda birçok anlaşma imzalanmış ve yürürlüğe konmuştur. Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine girmesi bu ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Kırgızistan açısından ise siyasi yönden Rusya'nın önderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliğine katılmak en uygun tercih gibi görünmektedir. Bunun birçok nedenleri vardır. Birincisi, birçok Kırgız vatandaşı açısından AGB'ye girilmesi Sovyetler Birliği döneminin güvenlik döneminin geri

⁴⁶ "Kyrgyzstan: Is Putin Punishing Bakiyev?," 5 Ağustos 2010, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040610a.shtml>, Erişim: 15.2.2014.

⁴⁷ Aliya Raimbekova, "Kırgızistan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem," 05 Aralık 2012, <http://www.ih.com.tr/kirgizistan-rusya-iliskilerinde-yeni-donem-dunya-253261>, Erişim: 2.3.2014.

⁴⁸ "Orta Asya: Büyük Oyunun Yeni Aşaması," Uluslararası Politika Akademisi (UPA), 25.9.2013, <http://politikaakademisi.org/orta-asya-buyuk-oyunun-yeni-asamasi/>, Erişim: 15.4.2014.

gelmesi anlamına gelmektedir. İkincisi, birçok açıdan Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan'ın Rusya'nın siyasi iradesine karşı koyma gücü yoktur. Böyle bir birliğin dışında kalmak yalnızlığa ve izolasyona itilmek anlamına geleceği korkusu Kırgızistan'ı Gümrük Birliğine girme yönünde zorlamaktadır. Üçüncüsü Kazakistan ile çok yakın ilişkiler içinde olan Kırgızistan birçok siyasi konuda Kazakistan ile birlikte hareket etme eğilimindedir. Son olarak, Amerika'nın Orta Asya'dan çekilmesinden sonra Kırgızistan için Çin'i dengeleyecek tek güç Rusya'dır. Bölgesel örgütlerin önemli olduğu küresellenen dünyada, Kırgızistan için başka bir alternatif yoktur. Doğu Avrupa'nın aksine Orta Asya için Avrupa Birliği çok uzaktır ve bir alternatif değildir.

Rusya ve Kırgızistan açısından Avrasya Gümrük Birliğine girmenin siyasi ve uluslararası nedenleri incelendikten sonra Kırgızistan AGB'ne girdikten sonra olası siyasi sonuçlarına da bakmak gerekir. Bunları da olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırabiliriz. İlk olarak, Kırgızistan'ın AGB'ne üye olduktan sonra ülkede başka üye devletlerin, özellikle Rusya'nın denetimi artacak ve böyle bir denetim sınırlarda ve gümrük işlemlerinde düzen sağlayacaktır. Dolayısıyla rüşvetin azalması ve gümrük tahsilatlarının yükselmesi beklenmektedir. Bu gelişmeler aynı zamanda AGB üye devletlerin, özellikle Rusya ve uluslararası örgütlerin Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü desteği ile sınırlarda güvenliğin artırılmasına yardımcı olacaktır. Ancak, bu görüşü eleştirenlere göre yolsuzluk konusunda AGB üyelerinin Kırgızistan'dan çok da iyi durumda olmadığı Transparency International'ın son Yolsuzluk Algılama Endeksinde, 177 ülke arasında Beyaz Rusya 123., Rusya 127., Kazakistan 140. sırada yer alıyor. Aday ülkeler ise sıralamada üye ülkelere göre çok kötü durumda değildir. Kırgızistan 150. Tacikistan 154'üncü sırada yer alıyor. Hatta bazı aday ülkeler sıralamada üye ülkelere göre çok daha iyi durumdadır; Ermenistan 94. sırada ve Moldova 102. sıradadır.⁴⁹

İkincisi, Kırgızistan'ın AGB'ne üye olduktan sonra Rusya'ya hem iktisadi, hem de siyasi yönden bağımlılığı artacaktır. AGB tek iktisadi bir proje olmayıp, 'Neo-Avrasyacılık' teorisine dayanmakta ve iktisadi mekanizmaları kullanarak eski Sovyet Cumhuriyetlerini birleştirmeye yönelik siyasi bir boyutu da taşımaktadır. Bu durumda Bişkek'in dış iktisadi

⁴⁹ "Corruption Perceptions Index 2013," *Transparency International*, <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>, Erişim: 6.3.2014.

politikasının koordine edilmesinde ve dış politikasının belirlenmesinde Moskova'nın etkisi artacaktır. Neticede, bu süreç Kırgız yönetiminin yürüttüğü yatırım, teknik ve finansal yardımları çekebilmek için büyük güçler arasında dengeli ve çok taraflı politikayı sınırlandıracak ve Rusya'ya bağımlılığı daha da artıracaktır.

Üçüncü olarak, Kırgızistan'ın siyasi karar alma özerkliğini etkileyecek bazı teknik sorunları belirtelim. AGB yapısındaki karar alma ya da oy verme hakkının dağıtılması meselesi söz konusudur. Üyelerin eşit oy hakkına sahip olduğu geleneksel uluslararası örgütlerden farklı olarak, AGB Komisyonundaki kararlar aşağıdaki bölüştürülmüş paylara göre oy çokluğuyla kabul edilmektedir: Rusya %57, Kazakistan ve Beyaz Rusya %21,5, Kırgızistan'ın payı henüz belirtilmemiş, ama %15ten fazla olamayacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Kırgızistan, dış ekonomik ve siyasi politikasını belirlemede AGB üye devletlerine ve özellikle Rusya'ya bağımlı hale gelecektir.

Dördüncü olarak, Kırgızistan şimdiden ülkedeki iktisadi projelerin gerçekleştirilmesi için Rusya'dan siyasi ve iktisadi destek almaya başlamıştır. Bu desteğin Kambar-Ata I, ve Narın nehri üzerindeki hidro-elektrik santrallerinin yapımında önemi büyüktür. Yukarıdaki projelerde Rusya finansal yatırımlar dışında Kırgızistan'ın politikasını desteklemekte ve ABD yardımıyla su meselesi konusunda uluslararası kamuoyunu kendi lehine çevirmeye çalışan Özbekistan'a karşı bir denge sağlamaktadır. Bu durumda Rusya Kırgızistan ve Tacikistan üzerinden su kartını kullanarak daha bağımsız ya da ABD yanlısı bir politika izlemek isteyen Özbekistan'a baskıyı artırabilir. Bu da yeni bir Soğuk Savaş'ın Orta Asya'ya gelmesine neden olabilir.

Son olarak, Kırgızistan özellikle 2010 yılından sonra yarı başkanlık sistemini benimsemiş ve başkanın yetkilerini sınırlamaya çalışmıştır. Diğer Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında bazı aksaklıkları olsa da demokratik bir sisteme sahiptir. Daha otoriter sistemlere sahip olan AGB üyelerinin Kırgızistan'da demokrasi ve konuşma özgürlükleri üzerindeki etkisinin nasıl olacağı tartışma ve merak konusudur.⁵⁰ Rusya'nın Kırgızistan'daki rejim değişikliğine sıcak bakmadığı bilinmektedir. Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, parlamenter demokrasiyi kurmayı amaçlayan

⁵⁰ Chris Rickleton, "Moscow's Customs Union Pitch Falls Flat with Bishkek Students," 20 Şubat, 2014, <http://www.eurasianet.org/node/68066>, Erişim: 16.3.2014.

Kırgızistan'da iktidarın sürekli el değiştireceği ve radikal güçlerin iktidarı ele geçirmesine olanak verebileceği ve devletin çökmesine neden olabileceği konusundaki endişelerini dile getirmiştir.⁵¹ Gümrük Birliğine girdikten sonra Rusya'nın bu konuda Kırgızistan'a herhangi bir baskı uygulayıp uygulamayacağı bilinmemektedir.

3.4. Türkiye Kırgızistan İlişkilerinde Gümrük Birliği Etkisi

1991 yılında Türkiye'nin Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasından sonra ilişkiler siyasal-diplomatik, ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmeye başlamış ve artarak devam etmektedir. Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine girmesinin Türkiye Kırgızistan ilişkilerinde siyasi olarak herhangi bir değişikliğe neden olacağı beklenmemektedir. En büyük etki ekonomik ve ticari ilişkilerde olacaktır. Bu nedenle durumun Türkiye'nin Kırgızistan ile ilişkilerine nasıl etki edeceğini ölçmek için şu anda var olan ilişkilerin niteliğine bakmamız gerekmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 rakamlarına göre Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatı 178,5 milyon dolar ve Kırgızistan'dan ithalatı 49,9 milyon dolarla toplam 228,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi Kırgızistan Türkiye ile ticaret açığı vermektedir.⁵²

Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatını nihai tüketim malları, gıda ürünleri, kimyasal ürünler (ilaç, plastik ve temizlik ürünleri), üretim ara malları (kâğıt, kumaş, makine ve teçhizatlar), tekstil ürünleri, beyaz eşya, sanayi sektörleri için yatırım malları oluşturmaktadır. Türkiye Kırgızistan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında Rusya, Çin, Kazakistan, ABD, Japonya ve Almanya'dan sonra yedinci sırada gelmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin gerçekçi olarak AGB'ne yakın bir zamanda girme ihtimali olmasa da, bu birliğin varlığı Türkiye'nin Rusya ile ve diğer Orta Asya ülkeleri olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile olan ilişkilerini etkileyecektir. Gümrük Birliğinden dolayı bu ülkelere mal satmak pahalılaşacağı için, Türkiye doğrudan yatırımlar yaparak üretimi bu ülkelerde gerçekleştirebilir.⁵³

⁵¹ "Medvedev Warns Kyrgyzstan Could Collapse," The Moscow Times, June 29, 2010, <http://www.themoscowtimes.com/topics/404650/article/409260.htm> Erişim: 16.2.2014.

⁵² Cusup Pirimbayev, Kamalbek Karımşakov ve Cunus Ganiyev. *Avrasya Ekonomik Birliği ve Kırgızistan*, ORASAM Rapor, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2014, s. 11.

⁵³ Age, s. 12.

5. Sonuç

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bu topraklar üzerinde tekrar bir birlik kurma çalışmaları 1990'lar boyunca başarısız olmuştur. Ancak Putin'in Rusya Cumhurbaşkanı olmasından sonra ve hammadde fiyatlarındaki artışla birlikte Rusya ekonomik ve siyasi olarak güçlenmiş ve eski Sovyet toprakları üzerinde tekrar nüfus kurma emeline girişmiştir. Bunun en somut ve başarılı örneği ise şimdilik Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın üyesi olduğu Avrasya Gümrük Birliği projesidir. Avrupa Birliği örnek alınarak kurumsallaşmasını tamamlamış ve Avrasya'da Avrupa Birliği'ne ciddi bir alternatif olarak varlığını kanıtlamıştır. Doğu Avrupa'da Ukrayna örneğinde olduğu gibi bu rekabet ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ermenistan gibi küçük ve Rusya'ya bağımlı ülkeler için ise AGB dışında bir alternatif gözükmemiştir.

Avrupa Birliği'nin uzaklığı, ABD'nin bölgeyi terk etmesi, Çin'e karşı duyulan güvensizlik, doğal kaynak bakımından fakir ve zayıf bir ekonomiye sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan için AGB'ne katılmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak, Kırgızistan'ın DTÖ'ne erken üyeliği ile elde ettiği Çin'in Orta Asya'ya açılan penceresi olma özelliğini kaybetme tehlikesi ile gelecek ekonomik yük siyasiler için bu tercihi zorlaştırmaktadır. Kırgızistan elinden geldiği kadar AGB'ne üyelik sürecini geciktirmek istemiştir. Ancak 2015 yılında üyeliğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Kırgızistan açısından öngörülen ekonomik sonuçlar, hem olumlu hem olumsuz olarak tahmin edilmektedir. Pozitif olarak, AGB ülkeleri ile ticaretin daha da gelişeceği, gümrük gelirlerinin artacağı, sınır güvenliğinin sağlanacağı, yatırımların artacağı ve işçi dövizlerinde artış tahmin edilmektedir. Negatif etkileri ise Kırgızistan yeniden ihracat özelliğini kaybedeceğinden dolayı işsizliğin artacağı ve tüketim malları fiyatlarında artış görüleceği öngörülmektedir. Türkiyeli işadamları açısından ise Kırgızistan'a ihracat daha pahalı hale geleceğinden ülkede doğrudan yatırım yapanların sayısı artacaktır. Ancak olumsuz ekonomik sonuçlarına rağmen AGB'ne katılmak Kırgızistan için başka bir alternatifin olmamasından dolayı siyasi bir karar olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Addymen, Kuban. "Kyrgyzstan's Accession into Customs Union Unrealistic in Near Future." *Globaltimes.cn*, December 23, 2013. http://www.globaltimes.cn/content/833692.shtml#.Uv8JZmJ_u5I.
- "Corruption Perceptions Index 2013", *Transparency International*, 2013. <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>.
- Dragneva, Rilka and Kataryna Wolczuk. *Eurasian Economic Integration: Law, Policy and Politics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2013.
- Dragneva, Rilka and Kataryna Wolczuk. *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?* Chatham House Briefing Paper, August 6, 2012.
- Giles, Malika. "Kyrgyzstan, Eyeing Customs Union, Frets Over Migrant Workers in Russia." *The Moscow Times*, November 22, 2013. <http://www.themoscowtimes.com/business/article/kyrgyzstan-eyeing-customs-union-frets-over-migrant-workers-in-russia/490050.html>.
- "IRI Kyrgyz Poll: Support for Joining Russia's Customs Union Drops, Corruption Remains Pervasive", *International Republican Institute*, May 14, 2014, <http://www.iri.org/news-events-press-center/news/iri-kyrgyz-poll-support-joining-russia%E2%80%99s-customs-union-drops-corruptio>.
- "Kyrgyzstan Žana Bažy Birimdigi: Mýmkyńçylykter Menen mýçlyštykter (Kırgızistan ve Gümrük Birliđi Avantajlar ve Dezavantajlar)," *Kabar - Kyrgyz Uluttuk Maalymat Agenttigi*, <http://kabar.kg/kyr/analytiks/full/8295>
- "Medvedev Warns Kyrgyzstan Could Collapse." *The Moscow Times*, June 29, 2010. <http://www.themoscowtimes.com/topics/404650/article/409260.html>.
- "Orta Asya: Büyük Oyunun Yeni Aşaması." *Uluslararası Politika Akademisi (UPA)*. <http://politikaakademisi.org/orta-asya-buyuk-oyunun-yeni-asamasi/>.
- Osmonalieva, Asyl. "Kyrgyzstan Slows Pace of Customs Bloc Entry." *Institute for War and Peace Reporting*, January 13, 2014. <http://iwpr.net/report-news/kyrgyzstan-slows-pace-customs-bloc-entry>.

- Payaz, Jamil. "Kyrgyzstan Wants to Keep Its Wholesale Markets in the Customs Union," May 2, 2014, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12907-kyrgyzstan-wants-to-keep-its-wholesale-markets-in-the-customs-union.html>.
- "Proekt Dorožnoj Karty po Prisoedineniju Kyrgyzstana k Tamožennomu Sojuzu (Kırgızistan'ın Gümrük Birliđi'ne Üyeliđi İçin Taslak Yol Haritası)," 13 Mayıs 2014, <http://www.tazabek.kg/news:372253>.
- Putin, Vladimir. "New Integration Project for Eurasia: a Future Which Is Being Born Today," *Izvestya*, 3 October, 2011.
- Raimbekova, Aliya. "Kırgızistan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem," 05 Aralık 2012, <http://www.iha.com.tr/kirgizistan-rusya-iliskilerinde-yeni-donem-dunya-253261>.
- Reid, Standish. "The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union." *Registan.net*, January 29, 2014. <http://registan.net/2014/01/29/the-illusion-of-choice-kyrgyzstan-and-the-customs-union/>.
- Rickleton, Chris. "Kyrgyzstan: Is Bishkek Stalling on Customs Union?" *EurasiaNet.org*, September 17, 2013. <http://www.eurasianet.org/node/67510>.
- Shymulo-Tapiola, Olga. *The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU?* The Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace, October, 2012.
- Troitskaya, Olga. "Eurasian Union and Migration." *Russian International Affairs Council*, June 28, 2012. http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=554#top.
- "World Development Indicators." *World Bank*, 2012. <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>.
- "Trudovaja Migracija V EEP: Analiz Èkonomičeskogo Èffekta I Institucional'no-Pravovyh Posledstvij Ratifikacii Soglašenij v Oblasti Trudovoj Migracii," (AEB Emek Göçü: İşgücü Göçü İle İlgili Anlaşmaların Ekonomik Etkileri ve Kurumsal ve Yasal Sonuçları Analizi) Avrasya Kalkınma Bankası, 2012, <http://www.eabr.org/general/upload/reports/migration-report.pdf>